

พระธาตุศิลปะล้านช้าง:
ความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมความเชื่อและศิลปกรรมท้องถิ่นอีสาน*
Phra That Lan Chang of Arts: Relevance to Literature,
Belief and Local Isan Arts

¹สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, วุฒวรร วังคันหา, กล้า ศรีเพชร และ ศักดิ์ศรี มาศพันธ์

¹Sitthisak Champadaeng, Vajaravar Vongkanha, Kla Sriphet and Saksri Masphan

¹คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹Faculty of Cultural science, Mahasarakham, University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: Champadaeng.s@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ความเป็นมาและรูปแบบศิลปกรรมขององค์พระธาตุ 2) วรรณกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระธาตุ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม นำเสนอผลงานแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยปรากฏดังนี้ 1) พระธาตุล้านช้างมีต้นแบบและคติความเชื่อมาจากพระธาตุพนมและอิทธิพลศิลปะใกล้เคียง องค์พระธาตุพนมมีพื้นฐานมาจากศิลปะและสถาปัตยกรรมของศาสนสถานในคติฮินดูต่อเนื่องมาจนถึงพุทธศาสนิกายมหายานหรือยุคทวารวดี และในราวพุทธศตวรรษที่ 22 อาณาจักรล้านช้างได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยเฉพาะในทางพุทธศาสนา มีการปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรมจำนวนมากโดยพระธาตุหลายแห่งซึ่งมีพระธาตุพนมเป็นต้นแบบต่อมา มีการสร้างสรรค์ทางศิลปะที่หลากหลาย 2) วรรณกรรมและความเชื่อ ตำนานอุรังคินทานถือว่าเป็นศูนย์กลางทางวรรณกรรมความเชื่อ โดยมีการผูกตำนานอุรังคินทานให้เป็นตำนานหลัก ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิวัฒนธรรม สังคม ค่านิยม ความเชื่อ เนื้อหาที่สำคัญกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าแล้วทรงตรัสพยากรณ์ถึงดินแดนแถบนี้ ภายหลังก่อให้เกิดพลังศรัทธา สำหรับตำนานอุรังคินทานมีการบันทึกและบอกเล่าต่อกันมา รวมทั้งการประพันธ์เป็นกลอนลำเพื่อสื่อสารให้ผู้ฟังเข้าใจ นอกจากนี้ยังมีนิทานมุขปาฐะเกี่ยวกับพระธาตุท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับตำนานหลัก พระธาตุล้านช้างแต่ละแห่งเป็นปูชนียสถานและเป็นหลักชัยให้ผู้คนได้กราบไหว้บูชา เกิดธรรมเนียมประเพณีวิถีปฏิบัติต่อองค์พระธาตุส่งผลต่อความสามัคคีและความสันติสุขของผู้คนในชุมชน

คำสำคัญ: พระธาตุล้านช้าง; วรรณกรรม; ความเชื่อ; ศิลปกรรมท้องถิ่น

Abstract

The objectives of this research article were to study: 1) Historical aspect and art form of the Phra that; and 2) Literature and beliefs about Phra That. The study applied a qualitative research method by studying data from written documents and field works. The data were presented in a descriptive analysis form. The study found that: 1) Phra That Lan Chang Shrine was modeled from the belief of Phra That Phanom and was influenced by nearby arts. Phra That Phanom was based on arts and religious architectures of religious sites of the Hindu onward to Mahayan Buddhism or Davaravadi Period. By the 22nd Buddhist Century, Lan Chang Kingdom was very splendorous, especially in Buddhism. Many architectures were constructed, such as Phra That Shrines. 2) Concerning literature and beliefs, the legend of Urangadat Shrine was the center of literatures on beliefs. Urangadat legend was the main legend, covering geographical culture, society, value, and beliefs. The main content was about the visit of the Buddha and the Buddha had predicted that the land would become very prosperous for Buddhism and more people would become Buddhist followers. The Urangadat legend has been recorded and continued spreading. Besides, it spread through klon lam poetry and lam singing. In addition, it spread in the form of folk tale of Phra That in other localities that related to the main legend. Phra That Lan Chang in each locality become the reverence or sacred site for people to pay respect. The practices becomes a tradition toward the Phra That Shrines, resulting toward solidarity, unity, and happiness of the people in the communities.

Keywords: Phra That Lan Chang; Literature; Beliefs; Local Arts

บทนำ

จากพระไตรปิฎกว่าด้วยเรื่องมหาปริณิพพานสูตร ในพระสูตรได้กล่าวถึง มูลเหตุการสร้างพระสถูปหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานในความตอนหนึ่งว่า เมื่อพระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับข้อพึงปฏิบัติต่อพระสรีระของพระองค์ “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ จะพึงปฏิบัติในพระสรีระของพระตถาคตอย่างไร พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับพระเจ้าจักรพรรดิ ให้ห่อด้วยผ้าใหม่แล้วห่อด้วยผ้าสีสลับ 500 ชั้นแล้วใส่ลงในรางเหล็กเติมน้ำมันบรรจุลงในรางเหล็กแล้วปิดฝาทำจิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วสร้างสถูปในทางสี่แพร่ง นำพระบรมธาตุและพระอังคารธาตุบรรจุไว้ เพื่อแสดงถึงบุคคลผู้เป็นอุปัชฌายะ (ผู้สมควรแก่สถูป) 4 จำพวก คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ” (Thai Tripitakas: 2/16/133) ด้วยเหตุนี้ ในภายหลังพุทธกาลจึงนิยมสร้างสถูปเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ในทางพุทธศาสนา Uluchata (1995) กล่าวว่า สถูป มาจากคำบาลีว่า อุปะ คือ มูลดินเป็นกอง น่าจะเกิดจากการเผาศพแล้วรวบรวมเถ้าถ่านไว้เป็นกอง แล้วเอาดินเอาหินมาทับไว้เป็นเนินสูงเพื่อเป็น

เครื่องหมายให้เห็นเด่นชัด เดิมสมัยก่อนนั้นการก่อมูลดินสูงเป็นประเพณีที่นิยมมานาน ล่วงมาสมัยพุทธกาล ก็ยังคงนิยมสืบต่อกัน โดยสร้างสถูปสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอังคารของพระพุทธองค์ไว้สักการบูชา

ตำราในพระพุทธศาสนากำหนดว่า พระเจดีย์ หรือ เจดีย์ มี 4 ประเภท 1) ธาตุเจดีย์ สิ่งก่อสร้างบรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ พระจักรพรรดิราช 2) บริโภคเจดีย์ สิ่งเวชนียสถานอันเป็นสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้า 3) ธรรมเจดีย์ คาถาที่แสดงพระอริยสัจ หรือ คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก 4) อุเทสิกเจดีย์ ของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแด่พระพุทธเจ้า โดยไม่กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอย่างใด เช่น สร้างบัลลังก์ให้หมายแทนพระพุทธองค์ การที่เจดีย์มีความหมายครอบคลุมอย่างกว้างขวางดังที่กล่าวข้างต้น จึงพ้องกับความหมายของคำว่า สถูป ที่บ่งบอกถึงสิ่งก่อสร้างเหนือหลุมฝังศพ หรือสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ ด้วยเหตุนี้ สถูปจึงใช้แทนเจดีย์เป็นเช่นนี้ในประเทศอินเดียสมัยโบราณมาแล้ว ในสมัยสุโขทัย คำว่าสถูปและเจดีย์ใช้ควบคู่กัน ดังปรากฏในจารึกบางหลัก เช่น พระยามหาธรรมราชา ก่อพระธาตุ หรือกล่าวถึง พระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งล้วนมีความหมายเดียวกับเจดีย์ แม้ในปัจจุบันนักวิชาการก็ยังเรียกพระสถูปเจดีย์เป็นคำคู่ พระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวถึงสมัยต้นกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา พระศรีรัตนมหาธาตุ ย่อมหมายถึงพระเจดีย์ทรงปราสาท องค์ที่เป็นประธานของวัดมหาธาตุ ซึ่งปัจจุบันยอดทลายลงแล้ว ทางภาคอีสาน ใช้คำว่า พระธาตุ เช่น พระธาตุพนมมากกว่าเจดีย์ พระธาตุเชิงชุม พระธาตุศรีสองรักษ์ (Champadaeng et al. 2013) สอดคล้องกับ Walliphodom (1996) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ได้จำแนกประเภทของสถูป หรือเจดีย์ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยไว้ 3 ประเภท คือ 1) แบบสถูปทรงกลมที่พัฒนามาแต่สมัยทวารวดี 2) แบบที่ดัดแปลงมาจากปราสาทและเทวาลัยในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธมหายาน 3) แบบที่มีในแต่ละท้องถิ่นคิดขึ้นและปรุงแต่งขึ้นให้เป็นลักษณะพิเศษ

พุทธเจดีย์ในประเทศไทยนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายไว้ในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์สยามว่าแบ่งออกได้เป็น 7 สมัยคือ 1) สมัยทวารวดี 2) สมัยศรีวิชัย 3) สมัยลพบุรี 4) สมัยเชียงแสน 5) สมัยสุโขทัย 6) สมัยกรุงศรีอยุธยา 7) สมัยรัตนโกสินทร์ จากการแบ่งประเภทของเจดีย์ออกเป็น 7 ประเภทข้างต้นจะเห็นได้ว่าทรงยึดความมีอยู่ของแคว้นแคว้นทั้ง 7 นั้นและลักษณะของศิลปะหรือรูปทรงของเจดีย์เป็นหลัก และเน้นเฉพาะเจดีย์บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นพระธาตุเจดีย์กลุ่มภาคกลาง แต่ปรากฏว่าหลักฐานด้านเอกสาร ตำนาน รายงานการขุดค้นและหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมากที่เกี่ยวกับพระธาตุเจดีย์ ที่กระจัดกระจายกันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เรียกว่าเจดีย์แบบล้านช้าง ภาคเหนือเจดีย์แบบล้านนา มอญ พม่า และรวมทั้งภาคใต้ของไทยที่เรียกว่าเจดีย์แบบมหายานหรือปาละ และเจดีย์แบบศรีวิชัย (Phra Sangvian Tirapanyo, 2016) พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่เรียกว่า ภาคอีสาน ปรากฏวัฒนธรรมภายนอกเป็นเวลายาวนาน เริ่มต้นที่ยุคสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 ต่อเนื่องด้วยความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมขอมราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18 ดังปรากฏโบราณสถานและโบราณวัตถุจำนวนมาก หลังจากนั้นผู้คนที่นี่อาศัยบริเวณนี้ให้ความเคารพในโบราณสถานวัตถุ มีความเชื่อแบบผสมกลมกลืน ได้สร้างพระธาตุเจดีย์ทับซ้อนและผูกตำนานเพื่ออธิบายความสำคัญก่อให้เกิดความศรัทธาในแต่ละแห่ง

ตำนานจึงถูกซึมซับผ่านการวิธีบอกเล่าหลากหลายลักษณะ เช่น นิทาน นิยาย และคติความเชื่อของชาวบ้าน อาจกล่าวได้ว่า ตำนานเป็นหลักฐานทางมุขปาฐะที่เก่าแกมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์แฝงอยู่เพราะมีเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้น แต่ถูกสร้างให้พิสดารผิดแผกไปจากความจริงเพิ่มเติมเสริมแต่งให้เหมาะสมกับศรัทธาความเชื่อ ช่วยจดจำเกิดความประทับใจ ภายหลังมีการพยายามอธิบายหรือเล่าเรื่องใหม่โดยอาศัยพื้นฐานของนิทานหรือตำนานเรื่องเดิมเพื่ออธิบายสถานที่สำคัญโดยมักจะมีตำนานของการสร้างเมืองและตำนานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างปูชนียวัตถุและปูชนียสถาน ในภาคอีสานมีสถานที่สำคัญเกี่ยวข้องกับตำนานอุรังคินิทานเป็นส่วนใหญ่

พระพุทธศาสนาในภาคอีสานราวพุทธศตวรรษที่ 20 ได้เจริญรุ่งเรืองอีกครั้งซึ่งเกี่ยวข้องกับสองปากฝั่งแม่น้ำโขงภายใต้วัฒนธรรมล้านช้าง ได้มีการสร้างถาวรวัตถุในทางพระพุทธศาสนาไว้มากมาย โดยเฉพาะพระธาตุมีทั้งที่แยกและสร้างทับปราสาทสมัยขอมในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือควบคู่กันมา โดยเฉพาะพระธาตุเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมที่มีพระธาตุพนมเป็นต้นแบบให้กับพระธาตุในสมัยต่อมาซึ่งมีการออกแบบที่หลากหลาย งดงามตามแบบฉบับของแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้แล้วยังผูกโยงด้วยตำนานอุรังคินิทานเข้ากับตำนานท้องถิ่นที่อธิบายในเชิงปาฏิหาริย์ไว้อย่างพิสดาร บันทึกและเล่าสืบต่อกันมาให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสเป็นศูนย์รวมจิตใจ เกิดขนบธรรมเนียมวิธีปฏิบัติต่อองค์พระธาตุนั้น ๆ เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจ หวังให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองป้องกันภัยและส่วนหนึ่งเป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ชุมชนให้ดำรงชีวิตด้วยความผาสุก งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาความเป็นมาและรูปแบบศิลปกรรมพระธาตุ รวมถึงศึกษาวรรณกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุโดยกำหนดความมุ่งหมาย 2 ประการ 1) ความเป็นมาและรูปแบบศิลปกรรมในองค์พระธาตุ และ 2) วรรณกรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุ โดยผลการศึกษาเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาศิลปกรรมและวรรณกรรมความเชื่อของชาวอีสานต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและรูปแบบศิลปกรรมขององค์พระธาตุท้องถิ่นอีสาน
2. เพื่อศึกษาวรรณกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระธาตุท้องถิ่นอีสาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องพระธาตุศิลปะล้านช้าง : ความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมความเชื่อและศิลปกรรมท้องถิ่นอีสาน ได้แบ่งขั้นตอนในการทำวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสาร เนื้อหาเกี่ยวข้องกับองค์ความรู้เกี่ยวกับคติการสร้างพระธาตุ ความหมาย ความสำคัญของพระธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนา แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาตลอดจนวิเคราะห์ผล

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนามเลือกพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างองค์พระธาตุ ตำนาน และความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต พื้นที่ศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน 13 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครพนม จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดอุดรธานี จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดยโสธร จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดขอนแก่น

ขั้นตอนที่ 3 ศึกษาข้อมูลสำคัญจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยกลุ่มบุคคล 3 กลุ่มคือ ผู้รู้ (Key Informant) 20 คน ผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) จำนวน 20 คน และประชาชนทั่วไป (General Informant) 20 คน รวมทั้งหมด 60 คน ตามประเด็นวิจัยด้วยวิธีการ 1) สังเกต 2) การสัมภาษณ์ 3) การสนทนากลุ่ม 4) การจัดประชุมกลุ่มย่อย 5) ศึกษาติดตามผลเพิ่มเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ต้องอธิบายรายละเอียดเชิงลึก เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ แบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ และแนวทางการสนทนากลุ่ม สำหรับรวบรวมข้อมูลได้ครอบคลุม

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็นด้านเอกสาร ด้านภาคสนามรวบรวม นิทานตำนาน เรื่องบอกเล่าจากผู้รู้ในพื้นที่วิจัย พร้อมทั้งนัดหมายวัน เวลา และสถานที่ที่จะลงพื้นที่ดำเนินการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าตามประเด็นที่กำหนดในวัตถุประสงค์การวิจัย

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นวิจัยที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ ด้านความเป็นมา รูปแบบศิลปกรรมขององค์พระธาตุ และวรรณกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระธาตุท้องถิ่นอีสาน การสังเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล ที่มีความสัมพันธ์กันเชื่อมโยงตามหมวดหมู่กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ นำเสนอตามกรอบแนวคิด อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม จะทำการสรุปขยอตความคิดที่นำเสนอให้กับกลุ่มเพื่อตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้งให้ตามประเด็นวิจัย

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัย และวิเคราะห์เรียบเรียงเอกสารตามประเด็นที่กำหนด การนำเสนอข้อมูลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง พระธาตุศิลปะล้านช้าง : ความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมความเชื่อและศิลปกรรมท้องถิ่นอีสาน คณะผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาความเป็นมาและรูปแบบศิลปกรรมขององค์พระธาตุท้องถิ่นอีสาน ผลการวิจัยพบว่า การสร้างสถาปัตยกรรมนิยมโบราณที่สืบทอดจากวัฒนธรรมอินเดียโบราณซึ่งใช้เป็นอนุสรณ์สถานและเป็นที่บรรจุอัฐิของบุคคลสำคัญ โดยภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยอมรับนับถือพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง มีการสร้างพระเจดีย์ไว้กราบไหว้บูชาในฐานะสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ถึงแม้จะมีการสร้างพระเจดีย์ตามต้นแบบก็ตาม ระยะเวลาต่อมา ในแต่ละท้องถิ่นได้มีการสร้างตามค่านิยมทางศิลปะของตน แต่ละท้องถิ่นจึงมีลักษณะเฉพาะ ในขณะที่เดียวกันมีการสร้างตำนานเป็นวรรณกรรมทาง

ศาสนาผูกเรื่องราวกับสถานที่สำคัญมีการบันทึกและเล่าสืบต่อกันมาซึ่งเป็นการสืบทอดศาสนาโดยอาศัยมุขปาฐะถ่ายทอดเรื่องราวความปาฏิหาริย์และความศักดิ์สิทธิ์พิสดารอันเป็นพลังในการพิทักษ์รักษาพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญในสมัยต่อมา

พระพุทธศาสนาในดินแดนภาคอีสาน สันนิษฐานว่า เป็นพระพุทธศาสนานิกายมหายานซึ่งเกิดขึ้นช่วงแรกราวพุทธศตวรรษที่ 12 มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมทวารวดีในภาคกลาง ดังปรากฏหลักฐานใบเสมา พระพิมพ์ สถูปเจดีย์ เช่น เมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ การค้นพบสถูปและพระพิมพ์จำนวนมากที่อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม วัฒนธรรมทวารวดียังครอบคลุมในหลายพื้นที่ในภาคอีสานรวมทั้งฝั่งลาวบางส่วน ต่อจากนั้นวัฒนธรรมขอมได้แผ่อิทธิพลเข้ามาบริเวณราวพุทธศตวรรษที่ 15 เรื่อยมาดังปรากฏหลักฐานปราสาทและศิลปะวัตถุหลายแห่ง ผู้คนในแถบนี้อาจยอมรับคติความเชื่อใหม่มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมหรือพหุพหุหรือถูกกวาดต้อนไปใช้แรงงานในอาณาจักรขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 อาณาจักรขอมได้เสื่อมลง การสถาปนาอาณาจักรล้านช้างเริ่มต้นที่ พระเจ้าฟ้างุ้ม วิศวษัตริย์ผู้ทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งสืบเชื้อสายราชวงศ์มาจากขุนบรมราชาธิราช ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นมหาราชพระองค์แรก ราว พ.ศ.1859 - พ.ศ.1936 ได้นำพุทธศาสนาเถรวาทจากนครอินทปัตถ์ขึ้นไปเผยแพร่ที่เชียงตุงเชียงทองหรือหลวงพระบางในปัจจุบัน ราชอาณาจักรพัฒนาเรื่อยมาจนถึงรัชสมัยของพระยาโพธิสาลราช และพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชพระโอรส ราว ปี พ.ศ. 2091 – 2114 (ฉบับเดิม) พระองค์เป็นเชื้อสายกษัตริย์ล้านนาได้เสด็จมาครองราชสมบัติในล้านช้าง (Srisamang, 2002) และทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญถึงขีดสุด ได้สร้างถาวรวัตถุจำนวนมากและบูรณะองค์พระธาตุพนม กษัตริย์ภายหลังสมัยพระองค์ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง พระธาตุพนมอันมีเรื่องราวอุรังคินทานผูกเชื่อมความเชื่อสถานที่หลายแห่งเข้าด้วยกันรวมทั้งมีองค์พระธาตุเป็นต้นแบบให้กับการสร้างพระธาตุในสมัยหลัง โดยมีการผสมกลมกลืนศิลปะและสถาปัตยกรรมจากถิ่นอื่นได้อย่างลงตัว จากการศึกษาพบว่า พระธาตุในภาคอีสานมีลักษณะเฉพาะแบ่งกลุ่มออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่ พระธาตุแบบบัวเหลี่ยมทรงสูง พระธาตุแบบบัวเหลี่ยมทรงเตี้ย พระธาตุแบบบัวเหลี่ยมย่อมุม พระธาตุแบบบัวแปดเหลี่ยม และพระธาตุแบบที่รับอิทธิพลภาคกลางของไทย ดังนี้

1.1 พระธาตุแบบบัวเหลี่ยมทรงสูง ประกอบด้วย 1) จังหวัดนครพนม พระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม พระธาตุเรณู ตำบลเรณู อำเภอเรณูนคร, พระธาตุท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน 2) จังหวัดร้อยเอ็ด พระธาตุบ้านหัวโทน (วัดเบ็ญร้าง) บ้านดอนหอ ตำบลหัวโทน, พระธาตุวัดใต้ (สุวรรณภูมิ) อำเภอสุวรรณภูมิ, พระธาตุสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง, พระธาตุบ้านพระเจ้า อำเภอเชียงขวัญ พระธาตุบ้านเหล่าฮัก ตำบลหนองผือ อำเภอเมืองสรวง 3) จังหวัดอุดรธานี พระมหาธาตุเจดีย์เทพจินดา บ้านเดียม ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี, พระธาตุดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี, พระธาตุพระพุทธรูปบาทบัวบก ตำบลเมืองพาน อำเภอบ้านผือ 4) จังหวัดมหาสารคาม พระธาตุบ้านแดง ตำบลหนองแสง อำเภอนาคู 5) จังหวัดยโสธร วัดพระธาตุอานนท์ พระธาตุบ้านสิงห์โคก อำเภอเมือง, พระธาตุภูพาน อำเภอคำชะโนด, 6) พระธาตุวัดถ้ำสุวรรณคูหา อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู 7) จังหวัดอุบลราชธานี พระธาตุวัดบึงเขาหลวง บ้านไผ่ ตำบลกลาง

ใหญ่, พระธาตุสวนตาล ตำบลชีทวน อำเภอเชียงใน, พระธาตุเจ้ามหาธาตุ ตำบลแสนสุข อำเภวารินชำราบ
8) จังหวัดชัยภูมิ พระธาตุกุดจอก บ้านยางน้อย ตำบลบ้านยาง อำเภอเกษตรสมบูรณ์

ภาพที่ 1 ตัวอย่างพระธาตุแบบบัวเหลี่ยมทรงสูง สถานที่พระธาตุพนม (องค์เดิม) จังหวัดนครพนม

1.2 พระธาตุแบบบัวเหลี่ยมทรงเตี้ย ประกอบด้วย 1) จังหวัดเลย พระธาตุศรีสองรัก พระธาตุโพนชัย ด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย, พระธาตุวัดโพธิ์ชัยนาฬิง ตำบลนาฬิง อำเภอนาแห้ว, 2) จังหวัดหนองคาย พระธาตุ วัดสาวสุวรรณ บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง, กลุ่มพระธาตุที่วัดพระธาตุบังพวน อำเภอท่าบ่อ 3) จังหวัดร้อยเอ็ด พระธาตุวัดเหนือร้อยเอ็ด อำเภอเมือง, พระธาตุบ้านนาใหญ่ ตำบลนาใหญ่ อำเภอสุวรรณภูมิ 4) พระธาตุจอมศรี ตำบลแซแล อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี 5) พระธาตุแฮ่ชุมแพ บ้านแห่ ตำบลชุมแพ อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ 2 ตัวอย่างพระธาตุแบบบัวเหลี่ยมทรงเตี้ย สถานที่พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย

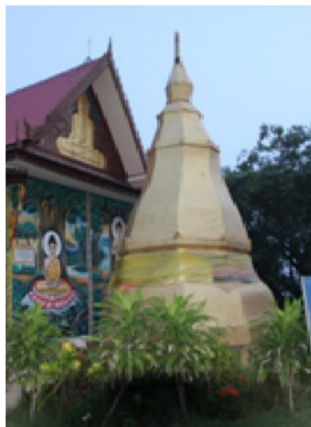
1.3 พระธาตุแบบบัวเหลี่ยมย่อมุม ประกอบด้วย 1) จังหวัดหนองคาย พระธาตุเขี้ยวค่อม ตำบลพานพร้าว อำเภอศรีเชียงใหม่, พระธาตุเทพพล บ้านเวียงคุก ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง, พระธาตุวัดโพธิ์ชัย (วัดพระใส) อำเภอเมือง 2) จังหวัดชัยภูมิ พระธาตุหนองสามหมื่น บ้านแก้ง ตำบลบ้านแก้ง อำเภอภูเขียว, พระธาตุแก้งกอย บ้านโนนคูณ ตำบลโนนคูณ อำเภอกอนสาร, พระธาตุพิพวย บ้านพิพวย ตำบลสระโนนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ 3) จังหวัดอุดรธานี พระธาตุนางเพ็ญ (วัดเกาะแก้ว) บ้านศรีสว่างวงศ์ ตำบลเพ็ญ อำเภอ

เพ็ญ 4) จังหวัดขอนแก่น พระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง 5) จังหวัดยโสธร พระธาตุก่องข้าวน้อย หรือพระธาตุตาดทอง ตำบลตาดทอง อำเภอเมือง, พระธาตุอานนท์ วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง

ภาพที่ 3 ตัวอย่างพระธาตุแบบบัวเหลี่ยมย่อมุม สถานที่พระธาตุเขี้ยวคอม จังหวัดหนองคาย

1.4 พระธาตุแบบบัวแปดเหลี่ยม ประกอบด้วย 1) จังหวัดหนองคาย พระธาตุวัดกุศลนาริพระธาตุวัดศิลาเลข ตำบลเวียงคุก, วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว บ้านโคกป่าฝาง ตำบลโค อำเภอมือ,พระธาตุดำ ตำบลพานพร้าว อำเภอศรีเชียงใหม่, พระธาตุบัวแปดเหลี่ยมที่วัดพระธาตุบังพวน อำเภอท่า 2) จังหวัดยโสธร พระธาตุบ้านสะเดาบ้านสะเดา ตำบล ตาดทอง, บ้านดอนกลาง ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง 3) จังหวัดหนองบัวลำภู กลุ่มพระธาตุวัดถ้ำสุวรรณคูหา ตำบลนาสี อำเภอสุวรรณคูหา, พระธาตุเมืองพิน บ้านโนนธาตุ ตำบลฝั่งแดง อำเภอนากลาง 4) พระธาตุญาคู ตำบลโนนศิลาเลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

ภาพที่ 4 ตัวอย่างพระธาตุแบบบัวแปดเหลี่ยม สถานที่พระธาตุเก่ายโสธร จังหวัดยโสธร

1.5 พระธาตุแบบที่รับอิทธิพลภาคกลางของไทย ประกอบด้วย 1) จังหวัดเลย พระธาตุวัดมหาธาตุ อำเภอเชียงคาน พระธาตุเก่านาอ้อ อำเภอนาอ้อ 2) พระธาตุวัดธาตุคอนสาร อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ 3) พระธาตุวัดใต้อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด 4) ธาตุบ้านสิงห์ท่า อำเภอเมืองจังหวัดยโสธร

ภาพที่ 5 ตัวอย่างพระธาตุแบบที่รับอิทธิพลภาคกลางของไทย สถานที่พระธาตุวัดมหาธาตุ จังหวัดเลย

โดยสรุป รูปแบบศิลปกรรมขององค์พระธาตุ พระธาตุล้านช้างทั้งที่เป็นทรงบัวเหลี่ยม ทรงบัวแปดเหลี่ยม และที่รับอิทธิพลจากถิ่นอื่นมาผสมผสานจนลงตัว มีการสร้างสรรค์ที่โดดเด่นคือ 1) เป็นศิลปกรรมแบบก่ออิฐและสอปูน ตั้งแต่บริเวณฐานถึงยอดพระธาตุ และมีขนาดที่ลดหลั่นกัน 2) มีการประดับด้วยลวดลายปูนปั้นกลีบบัว 3) มีความหลากหลายของลวดลายดอกบัวที่ใช้ตกแต่งสถาปัตยกรรมธาตุ 4) การตกแต่งด้วยการปั้นลวดลายเถาวัลย์ ลวดลายพรรณพฤกษ์ ในขณะที่การประดับด้วยภาพสัตว์ และภาพบุคคลพบอยู่จำนวนน้อย และ 5) งานประดับด้วยวัสดุอื่น เช่น กระฉก เซรามิก พบอยู่จำนวนน้อย

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาวรรณกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระธาตุท้องถิ่นอีสาน ผลการวิจัยพบว่า อูรังคินทาน เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวตำนานการสร้างพระธาตุต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของไทย โดยได้เริ่มมีการจดบันทึกเรื่องราวของตำนานเป็นลายลักษณ์อักษรลงในคัมภีร์ไบลานด้วยอักษรธรรม ซึ่งเป็นอักษรที่นิยมใช้ในสมัยโบราณของอาณาจักรล้านช้าง (Prapanvittaya, 2016) สำหรับวรรณกรรมอูรังคินทานเกิดจากการนำนิทานมาผูกเรื่องเข้าด้วยกัน เริ่มจากนทีนิทาน กล่าวถึงการเกิดแม่น้ำในแถบลุ่มน้ำโขง การกำเนิดเมืองหนองหารหลวง และหนองหารน้อย พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาทำนายนสถานที่ต่าง ๆ ในแถบลุ่มน้ำโขง และประทับรอยพระบาทบางสถานที่ “เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานถวายพระเพลิงแล้วพระมหากัสสปะพร้อมพระอรหันต์อัญญาเชิฐพระอูรังคะธาตุมายังภูเก้าพัว พญาทั้ง 5 สถาปนาอุปมุง (อุโมงค์สำหรับบรรจุสิ่งเคารพสักการะ) ประดิษฐานพระบรมธาตุ พระอินทร์และเทวดาทั้งหลายลงมาทำการสักการบูชา กำเนิดเจ้าสุริเยกุมาร พญาทั้ง 5 จุตินี้ได้บวชในพระพุทธศาสนาสำเร็จเป็นพระอรหันต์ เทวดาอภิเษกบุริจันอ้วยล้วย เป็นเจ้าเมืองคันทะเสื่อน้ำ (ที่ตั้งเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว) พระสุริเยวงศาสิทธิเตลระราชอิราขเจ้าให้พราหมณ์ทั้ง 5 ไปราชาภิเษกเจ้าบุริจันท์ หรือ พระเจ้าจันทบุรีประสิทธิศักดิ์ขึ้นเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ทั้ง 5 เดินทางไปไหว้พระยาสุมิตตะธรรมเจ้าแล้วกลับไปเมืองร้อยเอ็ดปักตู (ประตุ) เพื่อบอกเขตแดน ต่อมาเจ้าบุริจันท์กับเทวี สถาปนาธาตุไว้ที่ภูหลวง พระอรหันต์ทั้ง 5 สถาปนาไว้เมืองหลักหนอง เวียงวัว ท่าหอแพ ต่อมาพระยาโพธิสาลราชและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงบูรณปฏิสังขรณ์อุปมุง (อุโมงค์สำหรับบรรจุสิ่งเคารพสักการะ) พระอูรังคะธาตุได้อุทิศเข้าโอกาสให้กับพระมหาธาตุเจ้า” (Rawwarin, 2018)

สำหรับพระธาตุที่เกี่ยวข้องกับตำนานอุรังคนิทาน ประกอบด้วย พระธาตุพนม พระธาตุนิคม พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระโพนจิกเวียงจั่ว พระธาตุบังพวน พระธาตุเชิงชุม พระธาตุพระพุทธรูปบาทบัวบก พระธาตุขามแก่น พระธาตุภูจาน พระธาตุสี่แก้ว พระธาตุเจ้าพระมหาธาตุ โดยแบ่งเป็นสองประเด็นที่เกี่ยวข้องกับตำนานอุรังคนิทาน คือ ประเด็นแรก สถานที่ที่พระเจ้าเสด็จไปและศรัทธาท้องถิ่นต่าง ๆ สร้างพระธาตุไว้กราบไหว้บูชา ประเด็นที่สอง การนำตำนานอุรังคนิทานมาแต่งเป็นกลอนลำที่มีมาแต่โบราณ ไม่มีเทคโนโลยีในการบันทึกเสียง จนมาถึงยุคแผ่นเสียง เทปคาสเซ็ท วิทยุ ซีดี วีซีดี ตลอดจนสื่ออิเล็กทรอนิกส์โดยเฉพาะยูทูบ และหมอลำที่แสดงสดหน้าเวทีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังคงนำบทกลอนลำที่เกี่ยวกับพระธาตุพนมมาใช้ประกอบการแสดงเรื่อยมา

ตัวอย่างกลอนลำบางตอน จากแผ่นเสียงตรากระต่ายลายยาวล่องโขง ลำโดยหมอลำชันทอง ธงศักดิ์ ประพันธ์โดย ส.ต.ต.คำพอง หัสโรค์ เมื่อปี พ.ศ. 2491 บันทึกเสียงโดย ห้าง ต.เง็กชวน มีเนื้อหาดังกล่าวไว้ว่า

“โอ นอเหลียวลงไปทางหน้าดอนเจียงเฮียงฮ่ม

เห็นแต่ธาตุพนมตั้งอยู่ริมแม่น้ำคนไหวอยู่บูชา

หากแม่นธาตุพระเจ้าตั้งแต่ก่อนปางปฐม

เป็นที่เจดีย์สูงหมู่คนถนอมไหว้” (Phang-ngern, 1991)

ตัวอย่างบางตอนจากกลอนลำทางสันประวัติพระธาตุพนม ลำโดยหมอลำบุญช่วง เด่นดวง ประพันธ์โดยนายทองเจริญ ดาเหลา มีเนื้อหาดังกล่าวไว้ว่า

“เอายังมีหลายบ่อนว่าอุรังคนิทาน ในตำนานนับว่าเหตุนองกองวุ่น

บ่ทนเอามาเว้าเบ็ดสู้นดอกพ้อ พอแต่ก่อพระธาตุแล้วเชิญท่านช่วยฟัง

พวกพี่น้องที่มานั่งอยู่นี้ยากฟังต่อหรือใด ในตำนานยังมรดกต่อไปในเรื่อง

เสียงฟังยังให้ลำไปไซต่อ ก่อธาตุเสร็จเรียบร้อยสิเป็นแท้จึงได้

เอาละในตอนนั้นองค์ท่านกัสสปะ พอเจดีย์เสร็จสั่งลาตามเรื่อง

ลาพระยาทั้งห้ากัสสปะพร้อมหมู่ อรหันต์ห้าร้อยลาขึ้นสู่บน” (Champadaeng, 2010)

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างการสร้างพระธาตุที่เกี่ยวข้องกับตำนานท้องถิ่น ได้แก่

1. พระธาตุนางเพ็ญ ตามตำนานกล่าวว่า ณ เมืองหนองเบ็ดโพธิ์เวียง มีพระวรปิตตาเป็นผู้ครองนคร และมีมเหสีนามว่า "นางจันทรา" ทั้ง ต่อมาได้ตั้งครุภรณ์ในคืนวันเพ็ญได้ให้ประสูติธิดา และได้ตั้งชื่อให้ว่า "เพ็ญ" เมื่อเจริญวัยเป็นผู้ที่มีความงาม ท้าวคำสิงห์เป็นผู้ปกครองและนางเขียวค่อมเป็นมเหสี มีพระโอรสหลายพระองค์แต่ที่โปรดที่สุดคือเจ้าราชบุตรหนึ่งพระองค์ เมืองภูเงิน ท้าวไชยยะเสนะมีรูปกายงดงามเช่นกัน เมืองอินทปัตถนครมีโอรสนามว่า เจ้าเชียงงาม พระโอรสทั้งสามเมืองมีความสามารถและรูปร่างหน้าตาดี ซึ่งได้ออกเดินทางไปสู่ขอนางเพ็ญเช่นเดียวกัน ในที่สุดตกลงกันไม่ได้ จึงจะเกิดสงครามแย่งชิงกัน นางเพ็ญจึงเห็นว่าจะสละชีวิตดีกว่าเกิดสงคราม จึงสั่งให้ก่อพระธาตุเป็นโพร่งแล้วเข้าไปอยู่ข้างใน หากเจ้าชายทั้งสามไม่ยอมยกทัพกลับก็จะไม่ยอมออกมา และด้วยความอยากเห็นหน้าของนางเจ้าชายทั้งสาม พยายามทุกวิถีทางให้นางออกมาจากพระธาตุแต่ก็ไม่สำเร็จ นางจึงทูลพระบิดาสั่งให้ทหารก่ออิฐปิดประตูทางเข้าออกพระธาตุ

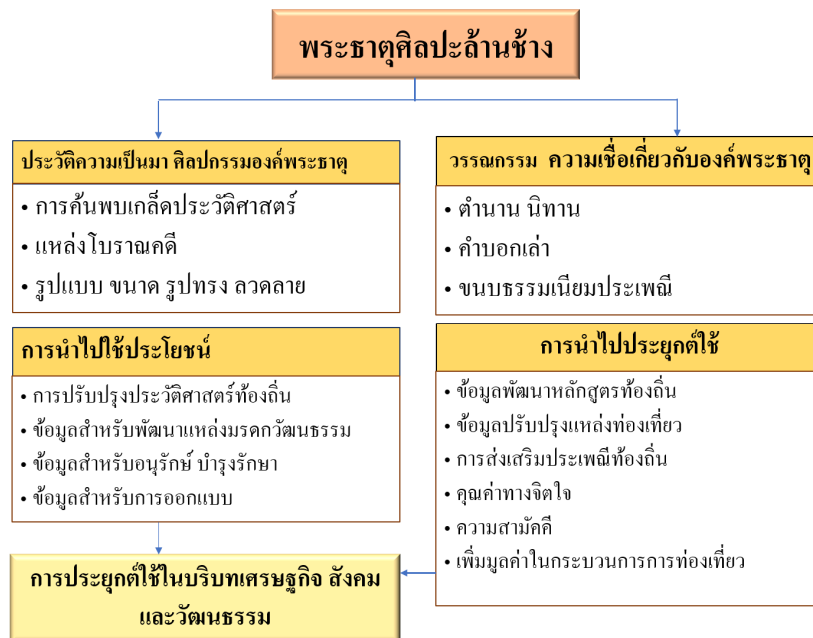
ได้สาปแช่งว่า “แต่ต่อไป คนทั้งหลายทั้งปวงที่อยู่ภายนอกและภายในเมืองหนองเป็ดโพธิ์เวียงขออย่าได้มีความสนใจ จงเห็นเป็นเมืองเศร้าหมองเหมือนหัวใจของข้า” เจ้าชายทั้งสามต้องเดินทางกลับยังไม่ถึงนครของตนแต่สิ้นพระชนม์ระหว่างทาง (Champadaeng, 2010)

2. พระธาตุวัดศรีเจริญโพนบก เกี่ยวข้องกับตำนานการก่อตั้งชุมชนท้าวขุนลา ท้าวศรีธาตุ นางชาตรี เป็นบุคคลที่เข้ามาพบกันได้นี้ภัยการเมืองมาได้เดินทางมาจากเวียงจันทน์ จะไปค้าขายที่เมืองสุรินทร์ สินค้าที่จะนำไปนั้นคือ ต่างคำ แหียงข้างทองคำ พอเดินทางว่วที่ลากเกวียนได้เกิดล้มตาย แล้วได้อธิษฐานฝากต่างและแหียงคำพระแม่ธรณีไว้ ณ ที่นั้น ได้ออกสำรวจพื้นที่บองค์พระธาตุ และพิจารณาว่าพื้นที่อุดมสมบูรณ์จึงก่อตั้งหมู่บ้านขึ้น ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับองค์พระธาตุ ชาวบ้านเล่าว่า จอมพลประภาส จารุเสถียร (อดีตผู้บัญชาการทหารบก พ.ศ.2455 -2540) ท่านสนใจได้นำโทรหลวง ผู้เชี่ยวชาญมาอ่านจารึก แล้วโทรนั่งสมาธิกล่าวกับชาวบ้านว่าพระธาตุเจดีย์นี้ ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คงเป็นส่วนที่เหลือจากการสร้างพระธาตุพนม นอกจากนี้ยังมีตำนานม้าคำไหล เล่ากันว่าพระศรี ทุกครั้งที่ท่านออกไปเยี่ยมเยียนราษฎรท่านจะขี่ม้าเป็นพาหนะชาวบ้านทุกคนต่างเลื่อมใสและศรัทธาในตัวท่านมาก ครั้งหนึ่งท่านและชาวบ้านได้ร่วมกันบูรณะซ่อมแซมองค์พระเจดีย์ เมื่อเสร็จได้ฉลองสมโภชในวันเพ็ญเดือนหกโดยทำบังไฟจุดถวาย ต่อมาพระศรีได้สิ้นชีวิต ม้าของท่านชื่อคำไหลได้ตรอมใจตายตามไปด้วย เมื่อถึงวันเพ็ญเดือนหกทุกปีชาวบ้านจะนำบังไฟมาจุดบูชา ทำพิธีรำทรงเพื่อทำนวยความทุกข์สุขและความอุดมสมบูรณ์ (Phra Khongsak Sirikuto Manvicha, 2017)

3. พระธาตุนางเขียวค่อม พระธาตุนี้จากการบอกเล่าพบว่าข้อมูลออกเป็นสองกระแส คือ สร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้นางเขียวค่อม และนางเขียวค่อมเป็นผู้สร้าง นางเขียวค่อมปรากฏในตำนานนิทานหลายเรื่อง และเมื่อพิจารณาบาทบาทนางเขียวค่อมคงเป็นสตรีในอุดมคติของผู้คนในวัฒนธรรมล้านช้าง แต่ตำนานที่ถูกเล่าและเชื่อมโยงตำนานเขมร ไทย ลาว และเกี่ยวกับที่มาคำว่า “เวียงจันทน์ล้านช้าง” คือ ศรีโคตรเพชรตะบอง เนื้อหาอาจแตกต่างกันไปบ้าง มีเรื่องย่อดังนี้ เชียงศรีเมื่ออายุ 10 ปี ได้ไปบวชเรียนวิชาจากพระ พระอาจารย์เห็นว่าฉลาด วันหนึ่งใช้ไปหุงข้าว เชียงศรีได้หักไม้จั่วตำมาคนหม้อข้าว ปรากฏว่าข้าวในหม้อดำ พระอาจารย์ทราบเรื่องทำที่เป็นโกรธบังคับให้เชียงศรีกินข้าวให้หมดจึงมีฤทธิ์เดชเพิ่มขึ้น ต่อมาเชียงศรีได้ลาสิกขาอีกสำนวนหนึ่งกล่าวว่า เมื่อลาสิกขาได้มีอาชีพหาน้ำมันยาง เพื่อนที่ไปด้วยกันใช้ให้หนึ่งข้าวเหนียวพอข้าวจวนจะสุกได้ตัดเอาไม้จั่วตำมาคนข้าว ข้าวเปลี่ยนเป็นสีดำเมื่อกินเข้าไปเกิดมีกำลังมากขึ้น ต่อมาเกิดมีช้างป่า nib ล้วนตัวเข้าทำลายเมืองเวียงจันทน์ พระเจ้าแผ่นดินจึงประกาศหาผู้ที่ปราบโดยตั้งรางวัลว่า จะยกเมืองให้พร้อมกับยกนางเขียวค่อมให้เป็นมเหสี เชียงศรีอาสาปราบฝูงช้างได้สำเร็จ จึงได้ครองเมือง ได้ถูกสถาปนาให้เป็นพญาศรีโคตรเพชรตะบอง ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินเวียงจันทน์ผู้เป็นพ่อตามีความระแวง จึงให้นางเขียวค่อมผู้เป็นมเหสีถามว่ามีทางใดที่จะฆ่าพญาศรีโคตร จึงบอกว่าใช้ศาสตราวุธแทงเข้าทางทวาร พระเจ้าแผ่นดินจึงสั่งให้ขุนนางทำ หอกพยนต์ (หอกปลายแหลมที่ผู้ทรงวิทยาคมได้มีการลงคาถาอาคมปลุกเสกให้มีอิทธิฤทธิ์) ไว้ใต้ฐานส้วม พอรุ่งเช้าพระยาศรีโคตรเข้าไปอุจจาระหอกพยนต์จึงพุ่งเข้าไปในทวารหนัก ก่อนจะสิ้นใจได้สาปแช่งเวียงจันทน์อย่าให้มีทางเจริญรุ่งเรือง โดยชาวลาวเชื่อในอาถรรพ์คำสาปมาตลอด มีการนำมาแต่งเป็นกลอนลำทั้งบันทึกเสียงและทำการแสดงเป็นที่สนใจของชาติพันธุ์ลาวทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง (Champadaeng et al. 2013)

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาพระธาตุล้านช้างข้อค้นพบตามประเด็นในวัตถุประสงค์ตามลำดับดังนี้ ความเป็นมาและรูปแบบศิลปกรรมขององค์พระธาตุ เป็นการค้นพบเกดทางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่และสถาปัตยกรรมพระธาตุกับแหล่งโบราณคดี สามารถนำไปใช้ประโยชน์ด้านการปรับปรุงการชำระประวัติศาสตร์โบราณคดีเพิ่มเติมได้ ส่วนศิลปกรรมขององค์พระธาตุ พบรูปแบบ รูปทรง และลวดลายที่หลากหลายนำไปเป็นข้อมูลเชิงอนุรักษ์ บูรณปฏิสังขรณ์ รวมทั้งเป็นข้อมูลสำหรับออกแบบสร้างสรรค์ประยุกต์พระธาตุร่วมสมัยนำกลับมาใช้ใหม่ ด้านวรรณกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระธาตุค้นพบตำนาน นิทาน เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้ององค์พระธาตุมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คน ก่อให้เกิดประเพณีพิธีกรรมถูกประดิษฐ์สร้างจากพลังศรัทธา ส่วนหนึ่งนำไปใช้ประโยชน์ด้านการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและปรับปรุงสถานที่ท่องเที่ยว การส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น สร้างความสามัคคี คุณค่าทางจิตใจ และนำไปกำหนดเป็นแผนพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวที่สร้างคุณค่าและมูลค่าให้กับระบบเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน

ภาพที่ 6 องค์ความรู้จากการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิจัยเรื่อง พระธาตุศิลปะล้านช้าง: ความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมความเชื่อและศิลปกรรมท้องถิ่นอีสาน คณะผู้วิจัยสามารถอภิปรายผล ดังนี้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า อาณาจักรล้านช้างเริ่มเจริญรุ่งเรืองหลังวัฒนธรรมสมัยทวารวดีและขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 22 ปุชนิยสถานวัตถุที่คงเหลืออยู่ผู้คนยังให้ความเคารพนับถือผสมกลมกลืนดังปรากฏสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จึงมีการสร้างพระธาตุทับซ้อนต่อมา ซึ่งผูกด้วยตำนานกระแสหลักคืออูรังคนิทานโดยกล่าวถึงสถานที่คือสถานที่ที่ปรากฏในตำนานดังกล่าวได้แก่ การสร้างทับซ้อนปราสาทในคติ

พราหมณ์ฮินดูคือ พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม ใน สปป.ลาว พระธาตุอิงฮัง พระธาตุโพน พระธาตุศรีโคตร ส่วนพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดเป็นเพียงข้อสันนิษฐาน สำหรับพระธาตุในตำนานที่ไม่ทับซ้อนปราสาทขอมคือ พระธาตุบังพวน พระธาตุโพนจิกเวียงจั่ว พระธาตุพระพุทธรูปบาทบัวบก พระธาตุโพนสัน (ฉัน) สปป.ลาว นอกจากนี้ยังพบว่าพระธาตุที่สร้างทับปราสาทขอมซึ่งไม่เกี่ยวข้องกันตำนานอุรังคนิทานโดยตรงคือ พระธาตุดอนแก้ว พระธาตุบ้านเดียม พระธาตุพนมจึงเป็นพระมหาธาตุศูนย์กลางของตำนานและเป็นต้นแบบการสร้างพระธาตุ ไทย-ลาว สอดคล้องกับ Maneechoti (2011) พบว่า พระธาตุพนมได้รับการสร้างขึ้นให้เป็นเทวาลัยสถานตามคติในศาสนาฮินดูที่มีอายุตั้งแต่เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ซึ่งเป็นช่วงที่วัฒนธรรมของชาวจามโบราณที่อยู่ในบริเวณภาคกลางไปถึงทางตอนใต้ของเวียดนามและวัฒนธรรมเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครได้แพร่เข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นรัฐภายในถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ในราวพุทธศตวรรษที่ 22 เมื่อกลุ่มผู้คนชาวลาวจากราชอาณาจักรลาวล้านช้างแพร่อิทธิพลเข้ามาถึงดินแดนทางตอนใต้ของเวียงจันทน์ถึงแคว้นศรีโคตรบูรซึ่งผู้คนกลุ่มนี้เป็นชาวพุทธจึงได้ปรับเปลี่ยนพระธาตุพนมที่เป็นพระอารามในพุทธศาสนา นิกายมหายานนั้นให้เป็นสถูปเจดีย์ตามคติพุทธศาสนา นิกายเถรวาทซึ่งเป็นพุทธศาสนาที่มีต้นแบบมาจากลังกา และเป็นที่ศรัทธาของมหาชนไปทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะพม่า ไทย ลาว และกัมพูชา ความสัมพันธ์ด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และโบราณคดีของพระธาตุอีสาน มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับอำนาจการปกครองของอาณาจักรที่มีอิทธิพลเหนือดินแดนภาคอีสานในแต่ละยุคสมัย ตลอดจนอาณาจักรข้างเคียงที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในแต่ละช่วงเวลา โดยเฉพาะภาคเหนือที่มีพบว่ามี การถ่ายเทอิทธิพลระหว่างล้านช้างกับล้านนามาเป็นเวลายาวนาน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาบุญชู ภูศรี (Phramaha Booncho Poosri, 2007) กล่าวว่า ชุมชนอีสานรับอิทธิพลด้านศาสนาจากอาณาจักรล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2091-2114) ซึ่งย้ายศูนย์กลางการปกครองมาตั้งที่เวียงจันทน์ และได้แผ่หัวเมืองทางภาคใต้ของกลุ่มแม่น้ำโขงอยู่มาก ศิลปกรรมในองค์พระธาตุ ลักษณะที่ปรากฏออกเป็น 5 หมวดใหญ่ ดังนี้

พระธาตุแบบบัวเหลี่ยมทรงสูง ถือเป็นรูปแบบของศิลปะล้านช้างโดยเฉพาะ ซึ่งมีพระธาตุสำคัญที่สุดในภูมิภาค คือ พระธาตุพนมองค์เดิม ส่งผลต่อรูปแบบค่านิยมของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของพระธาตุอื่นในภาคอีสานและสปป.ลาว อีกเป็นจำนวนมาก พระธาตุแบบบัวเหลี่ยมทรงเตี้ย มีความสัมพันธ์กับอิทธิพลของอาณาจักรล้านช้างในยุคแรก ทั้งนี้เป็นเพราะว่าภาคอีสานในยุคนั้นอยู่ภายใต้อิทธิพลของล้านช้างด้วย ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะรับเอาทั้งคติความเชื่อ และรูปแบบสถาปัตยกรรมศิลปกรรมมาสู่ดินแดนภาคอีสานด้วย พระธาตุแบบย่อมุม ยุคนี้พบว่ามีความสัมพันธ์กับสมัยที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระองค์ทรงปกครองล้านนา และล้านช้างได้นำช่างจากล้านนาผสมกับช่างท้องถิ่นก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ดังปรากฏศิลปกรรมธาตุในกลุ่มพระธาตุบังพวน ดังนั้นรูปแบบของพระธาตุจึงได้รับอิทธิพลจากภาคล้านนาด้วยเช่นกัน พระธาตุแบบบัวแปดเหลี่ยม นับว่าเป็นรูปแบบที่คลี่คลายมาจากพระธาตุบัวเหลี่ยมแบบเก่า โดยผู้สร้างได้ผนวกเอาแบบหลายเหลี่ยมเข้าไปด้วยจนกลายเป็นรูปแบบบัวแปดเหลี่ยมในสมัยต่อมา และพระธาตุแบบที่รับอิทธิพลภาคกลางของไทย สัมพันธ์กับยุคหลังที่สยามเข้ามามีอิทธิพลเหนือล้านช้าง ทำให้พระธาตุในภาคอีสานในยุคนี้ได้รับรูปแบบที่เป็นแบบสยามด้วย ความหลากหลายและความสวยงามแปลกตาที่เกิดจากความซับซ้อนรูปทรงทาง

สถาปัตยกรรมและศิลปะที่โดดเด่นอันเกิดประดับตกแต่งด้วยการปั้นบัวหลายรูปแบบ สอดคล้องกับ Pheply (2016) กล่าวว่า บัว เป็นรูปแบบศิลปะที่ช่างนำมาใช้ตกแต่งงานสถาปัตยกรรม ซึ่งบางครั้งมองเห็นลวดลายเป็นกลีบบัวโดยตรง บัว ที่ใช้ในงานศิลปะมี 19 แบบ แต่ที่ใช้ใสมากที่สุดคือ บัวคว่ำ บัวหงาย บัวกาบหรือบัวนกเข่งสิงห์ บัวปากฐาน บัวปากปลิง-บัวหลังเจียด บัวลูกแก้ว บัวกลุ่มหรือบัวโถ บัวแวงหรือบัวจงกล บัววัดเกล้า บัวเชิงบาตร บัวรวน และบัวคอเสื้อ

สำหรับการสืบทอดวรรณกรรม ตำนานพระธาตุพนม มีวิธีการสืบทอดออกเป็น 2 คือ 1) การจดจาลงในหนังสือใบลานซึ่งถูกคัดลอกแพร่กระจายหลายฉบับ นอกจากนี้เป็นเรื่องเล่าเชิงมุขปาฐะและนำเสนอมาประพันธ์เป็นกลอนลำ ซึ่งสามารถสรุปเนื้อหาให้กระชับผู้คนเข้าใจและจดจำกันมา เนื้อหาในตำนานผูกเรื่องไว้อย่างพิสดารซึ่งนำนิทานมาประกอบเข้าด้วยกันคือ อูรังคินิทาน บาทลักษณะนิทาน สาสนะคะละนิทาน ปาทะลักษณะนิทาน สาสนะนครนิทาน โดยภาพรวมของตำนานสะท้อนถึงความเชื่อ ภูมิศาสตร์ สังคม ของภูมิภาคลุ่มน้ำโขง สอดคล้องกับ Martviset (2018) พบว่า ตำนานอูรังคินิทานนิยมแพร่หลายในพุทธศตวรรษที่ 22 ในราชวงศ์ล้านช้าง เป็นเรื่องเล่าถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมาบริเวณลุ่มน้ำโขงและเล่าถึงภาพสะท้อนทางทางภูมิศาสตร์ สังคม ความเชื่อจิตวิญญาณ และวิถีชีวิตของผู้คนแถบลุ่มแม่น้ำโขง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุโดยนัยแล้วเป็นการเคารพนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ได้มีการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี เพราะในอดีตประชาชนแถบนี้นับถือฟ้าพญาแถนเป็นพื้นฐาน เมื่อศาสนาพราหมณ์ฮินดูและศาสนาพุทธ เข้ามาอิทธิพล ได้สร้างถาวรวัตถุไว้ ผู้คนชาวล้านช้าง (ชาวลาวและชาวอีสาน) จึงให้ความเคารพร่วมกัน ดังปรากฏในวรรณกรรมสูตรขวัญหรือสู่ขวัญ อันเป็นธรรมเนียมพิธีกรรมในแถบนี้

“ข้าขอไหว้ย่านน่านพราหมณ์เจ้าพุทโธ ขอให้มิตะไช้แข่งปรามมารทั้งค่าย
ข้าขอไหว้ย่านน่านพราหมณ์เจ้าธัมโม ขอให้เจ้ามีธรรมาคมเป็นปีย่ามายม้าง
ข้าขอไหว้ย่านน่านพราหมณ์เจ้าสังโฆ ขอให้มีความสุขโรคภัยอย่ามาต้อง
ข้าขอไหว้ย่านน่านพราหมณ์เจ้าอินทิน ให้มีเงินคำหลายหลังมาหมั้นก็อ อเนกนงกองล้น
ข้าขอไหว้ย่านน่านพราหมณ์เจ้าเอือนหลวง สาธุเด้อขอให้คนทั้งปวงฮ้อยเอ็ดเจ็ดหัวเมือง
ให้มาน้อมช้อยศีลคู่สุคน เด้อเจ้า” (Pleesak, 2013)

จากวรรณกรรมสูตรขวัญหรือสู่ขวัญ ส่วนนี้คือบทไหว้ โดยมีข้อสังเกตที่ว่า “ข้าขอไหว้ย่านน่านพราหมณ์เอือนอิน” คำว่า “เอือนอิน” หมายถึงปราสาทหินซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ได้รับการบูชา ทั้งเวลาปกติและเทศกาลโดยจัดพิธีสงฆ์ จุดบั้งไฟ ถวายบูชา ปราสาทหลายแห่งได้สร้างเป็นพุทธสถานรวมทั้งการสร้างพระธาตุทับซ้อน การให้เคารพนับถือในองค์พระธาตุมีลักษณะสำคัญ 2 ประการคือ ประการแรก การเคารพนับถือในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าระลึกในพระธรรมคำสอนของพระองค์ ประการที่สอง การเคารพนับถือในฐานะเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยดลบันดาลให้สมปรารถนาตามที่ต้องการ ส่วนใหญ่เป็นการเซ่นไหว้และการบวงสรวง ดังปรากฏตามพระธาตุต่าง ๆ สอดคล้องกับ Phramaha Boonnam Parakkamo (2018) พบว่า ความเชื่อคือการที่บุคคลยอมรับนับถือในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งสถานที่ บุคคล วัตถุสิ่งของ ทั้งที่มีตัวตนและไม่มีตัวตน ความเชื่อเป็นธรรมชาติของมนุษย์และเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลให้น้อมใจเชื่อในเหตุการณ์ที่

ตนเองประสบหรือในสภาวะการณ์ที่ไม่สามารถหาคำตอบในสิ่งที่สงสัยได้ ความเชื่อสังเกตได้จากพฤติกรรมที่บุคคลนั้นแสดงออก ความเชื่อมีหลายประเภท สามารถสรุปได้ 2 แบบคือ แบบแรก ความเชื่อที่ประกอบปัญหา และแบบที่สอง ความเชื่อที่ไม่ประกอบด้วยปัญหา โดยชาวพุทธได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระธาตุด้วยความเชื่อของตนจึงทำให้มีการบูชาต่าง ๆ ดินแดนล้านช้างนั้นมีความเชื่อดั้งเดิม คือเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และนับถือผีฟ้าผีดิน เมื่อได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาในสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้มจึงทำให้เกิดการผสมผสานของความเชื่อ และได้คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระธาตุจากล้านนาซึ่งเป็นอาณาจักรข้างเคียง ทำให้ชาวพุทธในล้านช้างนิยมสร้างพระธาตุในสถานที่ต่าง ๆ จนมีความเชื่อและพิธีกรรมการบูชาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนในการต่อมา

สรุป

จากการศึกษาพระธาตุล้านช้างได้รับคติจากการบูชาพระธาตุตามธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนาที่แพร่อิทธิพลส่งผลต่อการสร้างวัฒนธรรมของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การสร้างสรรค์ศิลปะกรรมองค์พระธาตุมีความแตกต่างกันออกไปตามคติความเชื่อค่านิยมของแต่ละพื้นที่ สำหรับดินแดนอีสานล้านช้างมีการผสมกลมกลืนระหว่างความเชื่อ ผี พราหมณ์ และพุทธเข้าด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากการสร้างพระธาตุทับซ้อนปราสาทในคติพราหมณ์ฮินดูซึ่งพบทั่วไปในดินแดนสองฝั่งโขงทั้งไทยและสปป.ลาว สถานดังกล่าวยังผูกพันกับตำนานที่สร้างไว้อย่างพิสดารเพื่อให้สถานที่นั้นๆมีความสำคัญและเป็นที่ยึดจำเรื่องราวเล่าสืบต่อกันมาจนเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติด้วยเกิดพลังศรัทธาของประชาชน พระธาตุพนมเป็นมหาเจดีย์ที่สำคัญเพราะผูกตำนานอุรังคธาตุอันถือว่าเป็นศูนย์กลางทางวรรณกรรมความเชื่อมีความสัมพันธ์กับสถานที่หลายแห่งในลุ่มแม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังมีนิทานมุขปาฐะเกี่ยวกับวีรบุรุษและวีรสตรีที่เกี่ยวกับพระธาตุท้องถิ่น พระธาตุล้านช้างแต่ละแห่งเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชน เกิดธรรมเนียมประเพณีวิธีปฏิบัติต่อองค์พระธาตุส่งผลต่อความสามัคคีและความสันติสุขของประชาชน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยคณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ประวัติความเป็นมาของพระธาตุและรูปแบบศิลปกรรมขององค์พระธาตุแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันจึงเป็นข้อมูลที่หลากหลาย ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการดังนี้ หน่วยงานส่วนท้องถิ่นสามารถนำผลการวิจัยไปขยายผลในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและเป็นแหล่งสืบค้นทางด้านประวัติโบราณคดี หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมสามารถนำผลการวิจัยวิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมขององค์พระธาตุท้องถิ่นอีสานบูรณปฏิสังขรณ์ตลอดจนการออกแบบก่อสร้างพระธาตุที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังสามารถนำไปเป็นแนวทางในการวางแผนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า วรรณกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับองค์พระธาตุท้องถิ่นอีสาน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ หน่วยงานการจัดการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นควรนำเนื้อหาสาระด้านวรรณกรรมไปออกแบบเนื้อหาการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าบริบทวัฒนธรรมของตนเอง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรมีการวิจัยต่อยอดในเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะท้องถิ่นที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กว้างขวางออกไปในพื้นที่อื่นๆ

2.2 ควรมีการวิจัยต่อยอดด้านความรู้เกี่ยวกับอนุรักษ์ทำนุบำรุงศิลปกรรมพระธาตุท้องถิ่นเพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับใช้ในพื้นที่อื่นๆ

2.3 ควรมีการวิจัยต่อยอดด้านวรรณกรรมการวิเคราะห์เปรียบเทียบนิทาน ตำนาน ตลอดจนการประยุกต์ใช้ด้าน สังคมและวัฒนธรรม

References

- Champadaeng, S. (2010). The Role of Molam in Solving Social Problems. *The Journal of Social Sciences*, 6(3), 365-368.
- Champadaeng, S. et al. (2013). *Lan Chang Stupas: Synthesis of cultural, diversity to local history, archeology and art in Northeast Thailand*. Mahasarakham: Faculty of Cultural Science Mahasarakham University.
- Department of Religious Affairs. (2016). *Tripitaka version for people*. Bangkok: The Agricultural Cooperative Federation of Thailand.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Maneechoti, S. (2011). *Phra That Phanom Stupa: A Sacred Religious Sanctuary from the Perspective of Symbolism in the Socio-cultural Dimensions* (Master's Thesis). Mahasarakham University. Mahasarakham.
- Martviset, Y. (2018). The Legendary of Urangbhatu: The Reflection of Cultural Basin. *The Social Sciences Medwell Journals*, 13 (10), 1486-1490.
- Phang-ngern, P. (1991). *Klonlum -wisdom of Isan*. Bangkok: Odian Store.
- Pheply, S. (2016). Bua Pattern in thai decorative. *Journal of Art Klong Hok*. 3(1), 89-103.
- Phra Khongsak Sirikuto (Manvicha). (2017). *Belief and Rituals towards Bungfai Tradition of Banthard Community, Banthard Sub-District, Phen District, Udonthani*. (Master's Thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.

- Phramaha Boonchoo Poosri. (2017). *A study of the Northeastern Thai people's buddhist world view in the literary work entitled Sanhomthat*. (Master's Thesis). Silpakorn University. Bangkok.
- Phramaha Boonnam Parakkamo. (2018). Beliefs and worship the Buddha's Relics of Buddhists in Lan Chang. *Journal of MCU Peace Studies*, 6(4), 1568-1577.
- Phra Sangvian Tirapanyo (Sapang) et al. (2017). An Analytical on Jetiya in Thailand. *Humanities and Social Sciences Journal Ubon Ratchatani Rajabhat University*, 8(2), 88-103.
- Pleesak, S. (2013). Roi Et Puppets show. *Interview*. May, 12.
- Prapandvidya, J. (2016). Uranganidana: The Lineage of Buddhist Shrines in Far Northeastern Thailand. *Journal of Buddhism*, 2(1), 190-193.
- Rawwarin, N. (2018). *Uranganidana AD. 1669*. Mahasarakham: Apichat Press.
- Srisamang, S. (2002). *The King of Laos*. Bangkok: Joseph printing.
- Uluchata, P. (1995). *Siam Art: Painting and Stupa*. Bangkok: Muang Boran Publishing.
- Walliphodom, S. (1996). *Meaning of Phradtatu in Siam country civilization*. Bangkok: Muang Boran Publishing.